

Kadir Dede. *Edebiyatın Ulusu Ulusun Edebiyatı: Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Ulus İnşası ve Roman* (Ankara: Nika, 2021)

Kaan Kurt

Visiting PhD Student, University of Michigan, Department of Comparative Literature
ORCID: 0000-0003-3659-021X, E-Mail: kaanku@umich.edu

Makale Türü / Article Type Kitap Değerlendirme • Book Review

© Yazar(lar) / Author(s) | CC BY- 4.0

Edebiyatın Ulusu: Ulusun Edebiyatı: Millî Kimlik İnşasını Romanlarla İzlemek

Linda Hutcheon (2002), “Ulusal Modeli Yeniden Düşünmek” başlıklı yazısında edebiyat tarihlerinde baskın olan ulusal modeli eleştirir ve ona alternatif çeşitli yollar sunar. Ona göre edebiyat tarihlerinin genellikle etnik ve dilsel bir tekilliği dayatması; belli bir ırk, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ya da kimlik üzerinden inşa edilmesi önemli sorunlardandır.¹ Bugüne kadar kaleme alınmış edebiyat tarihlerinin bu çerçevede yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunan² Hutcheon’ın eleştirisi ve önerilerini Türkiye’deki edebiyat çalışmalarına uygulamak da mümkündür.³

¹ Linda Hutcheon, “Rethinking the National Model,” in *Rethinking Literary History: A Dialogue on Theory*, ed. Linda Hutcheon and Mario J. Valdés (Oxford: Oxford University Press, 2002), 3-59.

² Hutcheon’ın önerdiği model temelde karşılaştırmalı ve milletlerarası bir perspektife dayanır, belli bir merkezi dayatmaz, edebiyat tarihine esneklik önerir, bütüncüllükten uzaktır, teknoloji ve kitlesel medyadan yararlanır. Uluslararası sermaye ve çok uluslu yeni dünyanın etkisini içerir, hibrit ve senkretik unsurlara, diasporaya bünyesinde yer verir. Hutcheon’ın sunduğu perspektifin de bağlamın etkisini taşıdığını göz ardı etmemek gerekir, kitabın yazıldığı 2002 yılı, özellikle postmodern söylemlerin küresel ölçekte yeniden biçimlendiği, edebiyat kuramlarının da bu dönüşümden azade kalmadığı bir dönemi yansıtır.

³ Türkiye’deki edebiyat çalışmalarında milliyetçi paradigma da dahil olmak üzere çeşitli problemleri tartışan, yeni öneriler getiren bir söyleşi için bkz. Fatih Altuğ, Mehmet Fatih Uslu ve Ömer Faruk Yekdeş, “Edebiyat Tarihinin Kendi Tarihini Yazmaya İhtiyacı Var,” söyleşiyi yapan Hazel Melek Akdik. *Monograf* 3 (2015): 477-524, erişim 21 Nisan 2025, <http://monografjournal.com/sayilar/3/edebiyat-tarihinin-kendi-tarihini-yazmaya-ihtiyaci-var-monograf-sayi-3.pdf>. İlgili söyleşide Fatih Altuğ’un şu ifadeleri edebiyat tarihi çalışmalarına dair öneriler bakımından önem barındırır: “Yani üretilme koşulları kadar, yazarların edebî eserleri, üretim pratikleri kadar, okunma pratiklerinin de ele alındığı, hangi eserin nasıl okunduğunu da içeren bir edebiyat tarihi. Eserlerin alımlanışını anlatan bir tarih de edebiyat tarihinin aslı bir parçası olmalı. Aynı zamanda yazar-metin-okur üzerine çizgisel bir bağ değil de bir ağ gibi düşünülen, toplumsal ilişkilerin, kendi bağlamının içerisinde metin-yazar-okur nasıl konumlanıyor bunlara özen gösteren bir edebiyat tarihi

Türkiye’de edebiyat tarihi yazımı ve genel olarak edebiyat çalışmaları, özellikle Köprülü’nün de çabalarıyla millî/milliyetçi bir paradigma etrafında şekillenmiştir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte bu paradigma kurumsal bir nitelik kazanmış ve etkisini uzun yıllar boyunca sürdürmüştür. Köprülü’nün girişimlerinde kişisel bir yön bulunmakla birlikte, bu ulusçu modelin yalnızca Türkiye’ye özgü olmaması ve benzer yönelimlerin başka ülkelerde de görülmesi, edebiyat tarihçiliğini şekillendirenin aktörlerden çok onları yönlendiren paradigma ve onun da belirleyicisi olan bağlam olduğunu gösterir.

Peki bu bağlam nedir? Kabaca söylemek gerekirse, 19. yüzyılda modern ulusal edebiyatların oluşumuyla millî kimliklerin ve ulus-devletlerin inşası birbirinden kopuk gelişmeler değildir. Hatta Benedict Anderson’ın milliyetçilik üzerine kültleşmiş kitabı *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*’nda öne sürdüğü üzere, ulus inşasında en önemli aygıtlardan biri de edebiyattır. Böyle bir bağlamda modern ulusal edebiyatların oluşumu, millî kimliklerin icadı, “biz” fikrinin inşası ve ulus-devletlerin teşekkülü iç içe geçer. Edebiyat tarihleri böyle bir kesişimsellik içerisinde yazıldıkları için milliyetçi paradigmanın etkisi altındadır.⁴

Yine de Türkiye’de ulus-devletin oluşum süreciyle -veya millî kimlik inşası süreci de denebilir- modern Türk edebiyatının oluşumunu birlikte ve eleştirel bir şekilde düşünen çalışmalar oldukça sınırlıdır.⁵ Bu kısıtlılık içerisinde Kadir Dede’nin (2021) *Edebiyatın Ulusu: Ulusun*

arzusu / temennisi var bende. Bir yandan eş zamanlı olarak, işte 16. yüzyıl İstanbul’unda üretilen edebiyatın belirli bir anının kesitini alarak bakan ve diğer taraftan da onun 17. yüzyılda, sonraki dönemlerde nasıl dönüştüğünü de verebilen, eş zamanlı yatay bir hareketi hem de art zamanlı dikey bir hareketi gösterebilen bir tarih” (478-479).

⁴ Bu konuda Erol Köroğlu, Murat Belge, Besim Dellaloğlu ve Orhan Tekelioğlu gibi araştırmacıları, milliyetçi paradigmanın dışında kalarak ulus inşası ve edebiyat ilişkisini ele alan önemli araştırmacılar olarak anmak gerekir. Köroğlu’nun *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918: Propagandadan Millî Kimlik İnşasına* (2004) adlı çalışması, savaş döneminde edebiyatın propaganda aracılığıyla millî kimlik kurgusu için nasıl işlevselleştirildiğini gösterir. Belge’nin *Genesis: “Büyük Ulusal Anlatı” ve Türklerin Kökeni* (2008) başlıklı kitabıysa Türk edebiyatında popüler tarihi romanlardaki destansı ulusal anlatıların millî kimlik inşası sürecindeki işlevlerini değerlendirir. Dellaloğlu’nun *Poetik ve Politik: Bir Kültürel Çalışmalar Ansiklopedisi* (2020) başlıklı eseri, milliyetçi paradigmanın dışında kalarak edebiyat, kültür tarihi ve siyasal olanın kesişimlerine dair kavramsal çerçeveler sunarken, Tekelioğlu’nun “Edebiyatta Tekil Bir Ulusal Kanonun Oluşmasının İmkânsızlığı Üzerine Notlar” (2003) yazısı ulus-devletlerin kuruluşu sürecinde ulusal kanonların rollerine değinir. Tekelioğlu’nun “Türk Şiirinde Bir ‘Kendiliğinden’ Sentez: Serbest Veznin Yükselişi” (2024) yazısıysa Türk edebiyatında serbest veznin yükselişini Türkiye’nin ulus-devletleşme sürecindeki kültür politikalarıyla birlikte yorumlar. Bu çalışmaların ortak noktası, edebiyatın ulus inşasındaki rollerini eleştirel ve tarihsel bağlamlara duyarlı bir perspektifle değerlendirmeleridir.

⁵ Sınırlılığın yanı sıra mevcut çalışmalardaki sorunlara dair temsil edici bir örnek olarak Hülya Argunşah’ın “Millî Kimlik Oluşturmada Edebiyatın Rolü ve Ziya Gökalp” yazısı incelenebilir. Yazıda Argunşah milliyetçiliğin millet fikrini ortaya çıkarttığını belirtmesine ve bu çerçevede Anderson ve Gellner’e referans vermesine rağmen milliyetçi paradigmayla metnini kurgular ve edebiyata araçsal bir değer atfeder. Örneğin, “millet hayatında bu türden olağanüstü hadiselerle dolu bütün zamanlarda olduğu gibi bu yıllarda da edebiyat kendi köşesine çekilmemiş, toplumsal oluşumlar içindeki yerini ve sorumluluklarını üstlenmiştir” (8)

Edebiyatı: Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Ulus İnşası ve Roman kitabı önemli bir katkı sunar. Dede'nin edebî tür olarak romanı seçmesi de anlamlıdır zira romanın doğuşuyla millî kimliklerin inşasını iç içe geçirmek diğer türlere nazaran kolaydır. Roman belli bir okur grubuna seslenmesi ve bu okur grubunu hayal etmesi, kendisini alımlayan kitleye soyut bir “biz” fikrini aşılması, millî kimliğin inşasına kaynaklık eden halk dillerini temsil etmesi gibi işlevleriyle millî kimliklerin ve ulusal edebiyatların oluşumunda önemli roller üstlenmiştir. Franco Moretti romanın ulus-devleti, ulus-devletin de romanı kurduğunu ileri sürer ve türü ulus devletin sembolik formu olarak yorumlar.⁶ Timothy Brennan ise romanın ulusların yükselişine eşlik ettiğini ve bu sırada bu yükselişi yansıttığını belirtir.⁷

Kadir Dede, çalışmasında Namık Kemal ve onun kuşağından itibaren millî kimlik inşasının tarihsel kökenlerine kısaca değinmiş olsa da esas olarak 1923-1938 dönemine odaklanmayı tercih eder. Bu dönemselleştirmenin “Türk milliyetçiliği bakımından ayırt edici bir evre olduğunu, dönemin homojen bir ulus anlayışını sergilediğini ve kendileri dışındaki alternatif ulus anlayışlarını bastırabildiklerini”⁸ belirtir. Dede bunu “millet” yerine “ulus” kavramının anlamlandırılması üzerinden de açıklar. Dede'nin söylediklerinde haklılık payı olsa ve dönem sınırı tüm akademik çalışmalarda arkasında pratik sebepleri barındırsa da bu sınırlama sorgulanmaya açıktır. Türkiye’de edebiyat çalışmalarının dönemsel ayrımlarda siyasi gelişmeleri esas alması sık rastlanan bir eğilimdir. Oysa yukarıda da belirtildiği gibi modern ulusal edebiyatların oluşum süreci ile millî kimlik inşası birbirinden bağımsız değil, aksine iç içe geçmiş süreçlerdir. Bu nedenle ulus inşasının 1923’ten önceye uzanan kaynaklarını göz ardı etmemek gerekir. Burada yalnızca *Genç Kalemler* çevresindeki millî edebiyat tartışmalarına değil, Namık Kemal ve onun kuşağından itibaren Türk millî kimliğinin aşama aşama inşa edilmesine, II. Meşrutiyet, Balkan Savaşları ve bu süreçlerin etkisiyle gelişen millî edebiyat anlayışına, Cumhuriyet’le birlikte bu millî paradigmanın inkılaplara eklemlenerek laik-millî bir kimlik ve edebiyat anlayışına dönüştürülmesine değiniyorum. Tüm bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu dönemselleştirmeyi eleştirel biçimde tartışmaya ihtiyaç olduğu kanaatindeyim. Ulus inşasının Cumhuriyet ile birlikte nasıl bir devlet politikası ve kültürel faaliyet hâline geldiği de ancak böyle bütünlüklü bir perspektifle daha derinlikli biçimde anlaşılabilir. Elbette başlangıç tarihi olarak imparatorluktan cumhuriyete geçişi esas almak kadar dönemi 1938’le yani Atatürk’ün ölümüyle kapatmak da aynı şekilde sorgulanabilir. Dede bunu 1938 yılının ulusu tanımlamadaki tekel konumun yitirilişi ve alternatif milliyetçiliklerin ve sözcüklerin

ifadesinde milletin bir inşa olduğu fikrinden hareket etmediği, onu tarihsel ve kültürel süreklilik içinde doğal, yekpare ve değişmez bir özne olarak kurguladığı görülür. Türkoloji geleneğinde millî kimlik meselesi ele alınsa da eleştirel perspektif çoğu zaman ihmal edilir. Bkz. Hülya Argunşah, “Millî Kimlik Oluşturmada Edebiyatın Rolü ve Ziya Gökalp,” *Türk Kimliğinin Yeniden İnşası Bağlamında Ziya Gökalp* içinde, haz. Ünver Günay (İstanbul: Kesit Yayınları, 2010), 123-153.

⁶ Franco Moretti, *Atlas of the European Novel: 1800-1900* (London and New York: Verso, 1998), 17.

⁷ Timothy Brennan, “The National Longing for Form,” In *Nation and Narration*, ed. Homi K. Bhabha (London and New York, Routledge, 1990), 49.

⁸ Kadir Dede, *Edebiyatın Ulusu: Ulusun Edebiyatı: Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Ulus İnşası ve Roman* (Ankara: Nika, 2021), 20.

rekabetinin ortaya çıkmasında bir milat olduğunu iddia ederek açıklar.⁹ Ancak neden tam da 1938’in böyle bir dönüşüm anına tekabül ettiğini çözümleriz. Edebiyat çalışmalarında tüm dönemselleştirmelerin belli düzeyde altı oyulabilir olsa da merkeze siyasetteki kırılma anlarını değil edebiyat tarihindeki dönüşüm anlarını almak veya dönemselleştirmeye bunun üzerinden meşruiyet kazandırmak açıklayıcı bir yaklaşım olur.

Kadir Dede 1923-1938 arasında toplam 309 roman tespit etmiş, bu listeye çalışmasının ekler kısmında da yer vermiştir.¹⁰ Öte yandan Dede, bu 309 romanın 273 tanesini çalışmasında örneklem olarak seçmiş, Latin Alfabesi’ne aktarılmayan 36 romanıysa dışarıda bırakmıştır. Bunun temel gerekçesi olarak bu metinlerin yeni alfabeyle aktarılmaması sebebiyle dolaşıma yeterince girmemesini gösterir, bir yandan da böylece edebiyat kanonu konusundaki tartışmaları geri plana ittiğini belirtir.¹¹ Öte yandan yeterince dolaşıma girmemesi yine de bu metinlerin millî kimliğin inşasında rol oynayıp oynamadıklarına ilişkin soruyu cevaplamaz. Ancak dolaşıma girmeyen, Latin alfabesine aktarılmayan, dışarıda bırakılan, kanona girememiş romanların tam da böyle olmaları üzerinden içeriklerine dair tespit edilebilecek örüntüler de çalışmaya katkı sunma potansiyeli barındırabilirdi. Buna rağmen Kadir Dede’nin çalışmasının örnekleme oldukça fazla sayıda romanı kapsar ve dönemin bugüne dek kısıtlı bir şekilde çalışılan popüler romanlarını çözümlemesi kıymetlidir.

Kadir Dede, çalışmasında Türkiye’de romanın ulus inşasının başlıca araçlarından biri olduğu kabulünden, bu anlamda “modernist” perspektiften hareket ettiğini vurgular.¹² Romanların özellikle “biz” ve “onlar” ayrımıyla millî kimliği inşa ettiğini vurgulayan Dede, bu dönemdeki romanların bu ayrımları nasıl kurduğuna ve her bir kategoriye ne gibi özellikler atfettiğine odaklanır.¹³ Kadir Dede’nin çalışmasının ilk bölümünü oluşturan kuramsal çerçevenin de gösterdiği gibi Dede, tür olarak neden özellikle romana odaklandığını Benedict Anderson, Gregory Jusdanis, Ernest Gellner, Craig Calhoun, Homi K. Bhabha gibi milliyetçilik, ulus inşası ve edebiyat arasındaki ilişkileri ele alan kuramcılara dayanarak oluşturmuştur. Bu kısımda belki Homi K. Bhabha’nın düşüncelerinin diğerlerinden ne şekilde ayrıldığı daha fazla derinleştirilebilirdi. Anderson, Gellner ve Jusdanis gibi kuramcılar romanın ulusal kimliğin inşasında taşıdığı işlevleri vurgularken Homi K. Bhabha kendisinin derlediği *Nation and Narration* kitabında kullandığı “ulusun anlatısallaştırılması” kavramı doğrultusunda edebî anlatıların, ulusun bütüncül temsillerini hem mümkün kıldığını hem de bu bütünlüğü sürekli ertelediklerini belirtir. Bhabha ulusun sabit ve kapalı bir kimlik değil, zamansal ve söylemsel olarak inşa edilen bir kültürel form olduğunu belirtirken bu inşanın edebî anlatılar yoluyla icra edildiğini gösterir.¹⁴ Bhabha’ya göre ulusal kimlik, sabit bir toplumsal aidiyet değildir. Aksine,

⁹ Dede, *Edebiyatın Ulusu*, 21.

¹⁰ Dede, *Edebiyatın Ulusu*, 32, 305-317.

¹¹ Dede, *Edebiyatın Ulusu*, 32.

¹² Dede, *Edebiyatın Ulusu*, 15-16.

¹³ Dede, *Edebiyatın Ulusu*, 27-28.

¹⁴ Homi K. Bhabha, “DissemiNation: Time, Narrative, and the Margins of the Modern Nation,” In *Nation and Narration*, ed. Homi K. Bhabha (London and New York: Routledge, 1990), 292.

sürekli ertelenen, yeniden tanımlanan, temsil edilen ve daima çelişkilerle, dışlamalarla, parçalanmalarla, krizlerle, sapmalarla dolu bir anlatı stratejisidir.¹⁵ Ulusal söylem doğal bir bütünlük sunmaya çalışsa da tutarlı bir bütün değildir, sürekli bir anlam kaymasını barındırır. Bu kayganlık içinde edebiyat hem bu kimliklerin inşa edildiği hem de çözüldüğü bir alan haline gelir. Edebiyat, ulusun sabit bir hakikat değil yeniden yazılan ve yeniden kurgulanan bir “icat” olduğunu en görünür kılan araçlardandır. Bhabha’nın bu görüşlerinden yararlanmanın çalışmaya ulus inşası ile edebiyat ilişkisini yalnızca temsili bir aktarım süreci olarak değil, aynı zamanda bu temsilin sınırlarını, çatlaklarını ve çelişkilerini görünür kılan bir dinamik olarak ele alma imkânı da sağlayacağı söylenebilir. Keza romanın da yalnızca “biz” ve “onlar” ayrımı üzerinden kimlik kuran bir anlatı türü olmanın ötesinde bu ayrımın ne ölçüde yapay, değişken ve yeniden müzakereye açık olduğunu da ima eden bir anlatı olarak düşünülebileceği böylece vurgulanabilir.

Çalışmanın ikinci bölümüyse “Türk Ulusunun İnşası” başlığıyla tarihsel bir zemine oturmaktadır. Bu bölümde Kadir Dede, milliyetçiliğin Osmanlı İmparatorluğu döneminden Cumhuriyet dönemine dek yaşadığı tarihsel dönüşüm ve gelişimi özetlemektedir. Bu kısımda Miroslav Hroch’un A-B-C evrelerinden yararlanan Dede milliyetçiliğin gelişimini ulus fikrine akademik bir ilginin yöneltildiği “akademik ilgi evresi”, ulusal bilinci yaygınlaştırma doğrultusunda eyleme geçilen “yurtseverlik ajitasyonu” evresi ve ulusal hareketin ülkenin tümünde etkin bir örgütsel yapıya kavuştuğu “milli hareketin kitleselleşmesi” olarak ayırmaktadır.¹⁶ Bu evreler, Dede’nin de belirttiği gibi Türk milliyetçiliğine uygulanması konusunda belli soru işaretleri barındırsa da bu milliyetçiliğin gelişim kronolojisiyle uyumlu bir hat sunduğu inkâr edilemez. Bu bölümde Dede, Cumhuriyet sonrasına ayrı bir alt başlık açarak bu dönemdeki ulus inşasının özelliklerine önceki dönemlerden farkıyla birlikte değinir, böylece hem çalışmadaki örneklemin 1923 yılını başlangıç seçmesine dair bir meşruiyet sunar hem de ele aldığı romanları belirleyen tarihsel-toplumsal koşulları açıklığa kavuşturur.

Çalışmanın üçüncü bölümü bu kez roman türünün Batı ve Osmanlı coğrafyasındaki gelişimini odağa alır. Bu bölümde Dede, roman-modernleşme-milliyetçilik arasında mekik dokuyarak türü ulus inşası süreciyle birlikte tartışır ve özel olarak da türün Türkiye modernleşmesindeki yerine dikkat çeker. Bu bölümün yer yer tarih, sosyoloji gibi disiplinler ile edebiyat disiplinleri arasındaki farkı belirsizleştirme, edebiyat metnini yansıtmaya işlevine indirgeme gibi tehlikelere yaklaştığı söylenebilirse de genel olarak bütünlüklü bir hat kurulduğu belirgindir. Bazı iddiaların kimi zaman fazlasıyla keskin kurulması da yine bölümün içerdiği tehditler arasındadır. Bu keskin fikirler arasında Tanzimat dönemindeki toplumsal ve edebî anlayışın “bireyi yok sayan ve hayata göz yuman bir nitelik taşıması”,¹⁷ “Halit Ziya ve Servet-i Fünûn’un edebiyata dair katkılarının belli sınırları aşmamış”¹⁸ olması gibi edebiyat

¹⁵ Bhabha, “DissemiNation,” 292.

¹⁶ Dede, *Edebiyatın Ulsu*, 62.

¹⁷ Dede, *Edebiyatın Ulsu*, 133.

¹⁸ Dede, *Edebiyatın Ulsu*, 136. Halit Ziya ve Servet-i Fünûn’u Osmanlı modernitesinin özgünlükleri üzerinden okuyan Zeynep Uysal’ın (2014) *Metruk Ev: Halit Ziya Romanında Modern Osmanlı Bireyi* kitabı bu konudaki keskin iddiayı yeniden tartışmaya açabilir.

çalışmalarında gittikçe eleştirel bakılmaya başlanılan bakış açıları bulunur. Kadir Dede romanın bir ulus inşası aracı olarak işlevlerini de dört başlıkta toplar. Bunlar dilsel bütünlüğün tesisi, eğitim, propaganda ve iletişim işlevleridir.

Kadir Dede, çalışmasının dördüncü bölümünde Cumhuriyet dönemi roman ve romancılarına dair genel bir manzara sunar. Bu bölümde dönemin romanlarının Jameson'ın "ulusal alegori" kavramını örneklediğini özellikle belirtir.¹⁹ Jameson'ın ulusal alegori kavramına yönelik eleştirilere Kadir Dede de dipnotta yer verdiği²⁰ için burada ayrıca değinmiyorum. Diğer yandan Jameson üzerinden Türk romanının "doğuşundan itibaren alegorik bir vasıf taşıdığı" ve 1923 sonrasında da temel vasfının "ulusal alegori"²¹ olduğu yönündeki iddialar hem dönemsel çerçevelendirmenin katılığı, yani 1923'ü keskin bir kırılma tarihi olarak yorumlama açısından hem edebiyat tarihinin barındırdığı çeşitlilik, söz gelimi her yazar ve edebî metnin kendine özgü eğilimlerini göz ardı etmesi bakımından sorgulanmaya açıktır. Ayrıca Bhabha'nın düşüncelerini hesaba katarsak, bu yaklaşımın anlatılar içindeki çoğul sesleri ve içsel çatışmaları yeterince görünür kılmakta zorlandığı da söylenebilir.

Çalışmanın beşinci ve altıncı bölümleriyle birlikte ulus inşası için romanların nasıl işlevselleştirildiği özellikle de "biz" ve "onlar" ayrımının metinlerde tuttuğu yer üzerinden tartışılmaya başlanır. Beşinci bölüm "biz"i ele alır ve Türklüğün dil, tarih, coğrafya ve dinin bir ortaklık olarak reddi üzerinden nasıl tarif edildiğini işlerken altıncı bölümde Türklüğün "ötekiler"ine geçilir. Bu ötekiler temelde Türk olmayan gruplar ve Osmanlı mirasıdır. Hem "biz"in tarifi hem de "onlar"ın tespiti ulus inşası açısından işlevseldir. "Ulusal kimliklerin söylemsel inşasının aynı zamanda farklılıkların söylemsel inşası"²² olduğunu söyleyen Dede, bu insanın romanlarda nasıl gerçekleştiğini çözümler. Bu kısımlar üzerinden çalışmanın yapısına ilişkin şu eleştiriler dile getirilebilir: Kitabın başlığı ve temel odağı ulus inşasının romanlarda nasıl gerçekleştiğidir. Öte yandan ilk dört bölümde romanlar ve bu romanların yakın okumaları yer almamakta, bunlara son iki bölümde yer verilmektedir. Çalışmanın yapısal olarak romanların yakın okumalarına hem çok geç yer vermesi hem de bunu toplamda 82 sayfada yapması odak konusunda kafa karıştırıcıdır. Zira ulus inşasının metinlerde nasıl gerçekleştiği ancak romanların yakın okumaları üzerinden görülebilir. Kadir Dede'nin çalışmasında ilk bölümü oluşturan kuramsal çerçeve bölümünün gerekli olduğu açıktır. Keza her bir bölüm de ulus inşasına giden tarihsel ve toplumsal yolu farklı odaklarla anlatması bakımından önemlidir. Bundan dolayı Osmanlı-Türk modernleşmesi ve romanının gelişim süreçlerinin anlatıldığı kısımlardan ulus inşasıyla doğrudan ilgisi olmayan genel bilgiler ve tarihsel aktarımlar daha önceki çalışmalarda da sıklıkla ele alındığı için daha kısa geçilebilir veya dipnotlar aracılığıyla ilgili kaynaklara işaret edilebilirdi. Böylece romanların yakın okumasına ve millî kimlik inşasındaki rollerine daha fazla

¹⁹ Dede, *Edebiyatın Ulusu*, 170.

²⁰ Dede, *Edebiyatın Ulusu*, 168.

²¹ Dede, *Edebiyatın Ulusu*, 170.

²² Dede, *Edebiyatın Ulusu*, 38.

yer ayrılabilirdi. Kadir Dede 273 romanı örneklem belirlediği için metinlerin çözümlemesine ayrılan kısmın geniş tutulmasının daha kapsayıcı bir yorum imkânı sunabileceği aşîkârdır.

Romanların yakın okumasında Dede'nin “biz” ve “onlar” ayırımına değindiğini belirtmişim. Dede'nin de gösterdiği gibi bu ayırım milliyetçilik literatüründe de önemli bir yere sahiptir, ulus inşası için de oldukça işlevseldir. Diğer yandan eğer romanların yakın okumasına daha geniş yer verilseydi ulus inşası için başka ne gibi işlevlerin olduğu, romanlarda bunlarla nasıl karşılaşıldığı da daha fazla ele alınabilirdi. Örneğin yeni Kemalist milliyetçiliğin inşa etmeye çalıştığı halk ve köylü tahayyülü, bir ortaklık olarak dini yadsırken ona alternatif geliştirilen maneviyat biçimleri, geçmişi ve Osmanlı mirasını zelilleştirirken uzak geçmişten ne gibi unsurların öne çıkartılarak geleneğin icat edildiği, bir arzu ve korku alanı olarak Batı'nın ve medeniyet fikrinin alımlanma biçimi, dönemdeki kültür politikaları ve devlet teşvikleriyle roman üretimleri arasındaki bağlantılar ulus inşasında değinilebilecek önemli uğraklardandır. Elbette bir çalışmanın her boyuta aynı ölçüde eğilmesi beklenemez ve mümkün değildir, bu yüzden Dede'nin çalışması saydığım farklı uğraklar için gelecekteki araştırmalara ilham vermektedir.

Sonuç olarak Kadir Dede'nin çalışmasının millî kimliğin inşası süreciyle roman türünün gelişimini birlikte düşünmesi bakımından oldukça kıymetli olduğunu, hem milliyetçilik kuramlarına hakimiyeti hem de bu kuramlarla birlikte romanın Türkiye'deki gelişimini değerlendirmesi bakımından iki alana, hem siyaset bilimi hem de edebiyat alanlarına birden katkı sağladığını, Kadir Dede'nin disiplinlerarası bakışının çalışmasını zenginleştirdiğini söylemeliyim. Hamasetten uzak bir şekilde millî kimliğin inşası ve modern Türk edebiyatının, ulusal edebiyatın, özellikle de bir tür olarak modern Türk romanının oluşumunu birlikte düşünen çalışmalara daha fazla ihtiyaç vardır. Özellikle dönemsel sınırlandırmalar konusunda esnek, karşılaştırmalı bakışla disiplinlerarası yaklaşımları harmanlayan, mevcut edebiyat tarihi yazımını sorgulayan çalışmalar aynı anda tarih, edebiyat, siyaset bilimi, sosyoloji gibi farklı disiplinlerde yeni yollar açabilir.

Kaynakça

- Altuğ, Fatih, Mehmet Fatih Uslu, ve Ömer Faruk Yekdeş. “Edebiyat Tarihinin Kendi Tarihini Yazmaya İhtiyacı Var.” Hazırlayan Hazel Melek Akdik. *Monograf* 3 (2015): 477–524. Erişim 21 Nisan 2025, <http://monografjournal.com/sayilar/3/edebiyat-tarihinin-kendi-tarihini-yazmaya-ihtiyaci-var-monograf-sayi-3.pdf>.
- Argunşah, Hülya. “Millî Kimlik Oluşturmada Edebiyatın Rolü ve Ziya Gökalp.” *Türk Kimliğinin Yeniden İnşası Bağlamında Ziya Gökalp* içinde, hazırlayan Ünver Günay, 123–153. İstanbul: Kesit Yayınları, 2010.
- Belge, Murat. *Genesis: “Büyük Ulusal Anlatı” ve Türklerin Kökeni*. İstanbul: İletişim, 2008.

- Bhabha, Homi K. "DissemiNation: Time, Narrative, and the Margins of the Modern Nation." In *Nation and Narration*, edited by Homi K. Bhabha, 291–322. London and New York: Routledge, 1990.
- Brennan, Timothy. "The National Longing for Form." In *Nation and Narration*, edited by Homi K. Bhabha, 44–70. London and New York: Routledge, 1990.
- Dede, Kadir. *Edebiyatın Ulusu: Ulusun Edebiyatı: Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Ulus İnşası ve Roman*. Ankara: Nika, 2021.
- Dellaloğlu, Besim. *Poetik ve Politik: Bir Kültürel Çalışmalar Ansiklopedisi*. İstanbul: Timaş, 2020.
- Hutcheon, Linda. "Rethinking the National Model." In *Rethinking Literary History: A Dialogue on Theory*, edited by Linda Hutcheon and Mario J. Valdés, 3–59. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Köroğlu, Erol. *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918: Propagandadan Millî Kimlik İnşasına*. İstanbul: İletişim, 2004.
- Moretti, Franco. *Atlas of the European Novel: 1800–1900*. London and New York: Verso, 1998.
- Tekelioğlu, Orhan. "Edebiyatta Tekil Bir Ulusal Kanonun Oluşmasının İmkânsızlığı Üzerine Notlar." *Doğu Batı* 22 (Şubat-Nisan 2003): 65-76.
- Tekelioğlu, Orhan. "Türk Şiirinde Bir 'Kendiliğinden' Sentez: Serbest Veznin Yükselişi." *Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Edebiyatı* içinde, hazırlayan Ahmet Bozkurt, 557-569. İstanbul: İBB Yayınları, 2024.
- Uysal, Zeynep. *Metruk Ev: Halit Ziya Romanında Modern Osmanlı Bireyi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.